



POLSKI PETERSBURG
ПОЛЬСКИЙ ПЕТЕРБУРГ

Ewa Ziólkowska (Warszawa)

Tekst wystąpienia wygłoszonego podczas Międzynarodowej Konferencji *Polski Petersburg – historia i pamięć*, zorganizowanej w Sankt Petersburgu w dniach 10–14 kwietnia 2013 r. przez Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne i Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie.

Polacy na Newskim

„Nie masz nic piękniejszego nad Newski Prospekt, przynajmniej w Petersburgu, dla którego stanowi wszystko. Bo czymże nie olśniewa ta śliczności ulica naszego grodu stołecznego!” – tymi słowami Nikołaj W. Gogol (1809–1852) rozpoczyna opowiadanie, którego głównym bohaterem jest najważniejsza arteria Sankt Petersburga – Prospekt Newski¹. Wtóruje mu Andriej Bięły: „Newski Prospekt (mówiąc między nami) odznacza się prostoliniowością, ponieważ jest on prospektem europejskim, każdy zaś europejski prospekt jest nie po prostu prospektem, ale (jak już wspomniałem) prospektem europejskim... Prospekt Newski jest prospektem nader ważnym w tym nierosyjskim – stołecznym – mieście”².

Tyle piewcy prospektu Newskiego, ulicy, która w XVIII stuleciu połączyła świeckie centrum miasta z centrum duchowym, czyli monasterem św. Aleksandra Newskiego. Książ pozostaje patronem ulicy od roku 1738, z trwającą ponad ćwierć wieku przerwą. Po przewrocie bolszewickim 1917 r. arterię przemianowano na prospekt 25 Października [*Проспект 25 Октября*]. Historyczną nazwę przywrócono w 1944 r. A bywalcy mówią po prostu – Newski. Prospekt ma swoją stronę jasną, słoneczną – parzystą i zacienioną – nieparzystą. Określany jest mianem ulicy tolerancji, ponieważ mają tu swoje świątynie wierni kilku wyznań. Jest przy tym swego rodzaju encyklopedią architektury, prezentującą wszystkie style charakterystyczne dla miasta

¹ N. Gogol, *Newski Prospekt*, w: tegoż, *Utwory wybrane*, Warszawa 1950, t. 1, s. 195.

² A. Bięły, *Petersburg*, Warszawa 1974, s. 6–7.

nad Newą. Ze swoimi pałacami, luksusowymi sklepami, restauracjami i kawiarniami stanowi reprezentacyjną promenadę, wizytówkę „północnej stolicy”.

W ciągu 310-letniej historii Petersburga na prospekcie Newskim odcisnęło swoje piętno wiele nacji i kultur. Także Polacy³.

W pierwszej połowie XIX stulecia, pod **nr. 1** znajdował się **hotel „Londyn”**, w którym tuż po przyjeździe do Petersburga zatrzymał się Adam Mickiewicz (1798–1855) wraz z przyjaciółmi filomatami, skazanymi podobnie jak on na „osiedlenie w oddalonych od Polski guberniach”. W stolicy Rosji znaleźli się 9/21 listopada 1824 r., nazajutrz po katastrofalnej powodzi. Hotel okazał się dla nich zbyt drogi, przenieśli się więc do domu kupca I. F. Warwarina przy ul. Bolszoy Mieszczanskoj [*Большая Мещанская ул.*] (Wielkiej Mieszcząńskiej, obecnie Kazańskiej [*Казанская ул.*]) 18. Jak odnotował Onufry Pietraszkiewicz (1793–1863), wielkomijski rys prospektu Newskiego wywarł na nich silne wrażenie, spodobało im się zwłaszcza gazowe oświetlenie sklepów.

Przejmując wizję poetycką stolicy Imperium Rosyjskiego zawarł Mickiewicz w *Ustępie III* części *Dziadów*. Polski wieszcz został upamiętniony w Petersburgu tablicą na domu przy ul. Kazańskiej 39 (kolejny adres poety) oraz pomnikiem ustawionym w 1998 r. niedaleko prospektu Newskiego, w zaułku Grafskim [*Графский переулок*].

Gmach oblicowany ciemnoszarym granitem, przypominający florencki pałac Medyceuszy, to dawny **bank Wawelberga (nr 7–9)**. Do dziś na szczycie fasady widnieją splecione litery „H” i „W”, będące inicjałami Hipolita Wawelberga (1844–1901), finansisty i filantropa, właściciela Domu Bankowego swojego imienia w Warszawie i Petersburgu, współzałożyciela tygodnika „Kraj”. Budowlę wznosił jego syn, Michał Wawelberg (1880–po 1929). Konkurs na projekt wygrał polski architekt Marian Peretiatkowicz (1872–1916), absolwent Instytutu Inżynierów Cywilnych i Cesarskiej Akademii Sztuk Pięknych. W Petersburgu na jego dorobek architektoniczny złożyły się między innymi ostateczny kształt kościoła Notre Dame de France na Kowieńskim, Rosyjski Bank Handlowo-Przemysłowy (ul. Wielka Morska [*Большая Морская ул.*] 15) i tzw. Dom Kierbedzia (ul. Kiriłłowska [*Кирилловская ул.*] 19).

³ W opracowaniu wykorzystałam m.in.: Б. М. Кириков, Л. А. Кирикова, О. В. Петрова, *Невский проспект: Дом за домом*, Санкт-Петербург-Москва 2009; *Polski słownik biograficzny*, Kraków 1935, t. 1; S. Łoza, *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa 1954; I. Barenbaum, *Książka w Petersburgu*, Wrocław 1988; L. Gomolicki, *Dziennik pobytu Adama Mickiewicza w Rosji 1824–1829*, Warszawa 1949; R. Hankowska, *Kościół Świętej Katarzyny Panny i Męczenniczki Aleksandryjskiej w Sankt Petersburgu*, Warszawa 1997; Т. М. Смирнова, *Многонациональный Петербург*, Санкт-Петербург 2010.

Szkoła nr 210 (nr 14) to szczególne miejsce pamięci o blokadzie Leningradu. Na fasadzie w latach sześćdziesiątych odtworzono napis z jesieni 1941 r.: „Obywatele, przy ostrzale artyleryjskim ta strona ulicy jest najbardziej niebezpieczna”. Tragedię Polaków – mieszkańców „blokadnego” Leningradu upamiętnia tablica „Polakom – obrońcom Leningradu”, odsłonięta 24 stycznia 2004 r. na największej na świecie nekropolii z czasów II wojny światowej – cmentarzu Piskariowskim.

Cukiernia „Wolff i Béranger”, na rogu Newskiego i nabrzeża Mojki [*Мойку р. наб.*] (**nr 18**), znajdowała się w domu będącym na początku XIX stulecia własnością kupca K. B. Kotomina. Zastąpiła jako miejsce, gdzie Aleksandr S. Puszkina (1799–1837) wypił z sekundanem po szklance lemoniady, po czym wyruszyli na pojedynek z Georgesem d’Anthèsem (1812–1895). Od 1985 r. działa tu kawiarnia literacka. Mało kto wie, że była to jedna z pierwszych petersburskich kamienic czynszowych, w której w latach dwudziestych XIX w. wynajmował mieszkanie Tadeusz Bułharyn (Fadiej Benedyktowicz, 1789–1859), literat, wydawca i publicysta, „Polak z urodzenia – Rosjanin z przekonań i czynów”. Wprawdzie miał wątpliwą reputację, ale – jak powiedzielibyśmy to dziś – skutecznie promował twórczość Mickiewicza i to między innymi jemu poeta zawdzięczał paszport, który umożliwił mu wyjazd z Rosji.

Do grona czołowych neoklasycystów w architekturze rosyjskiej zaliczany jest Polak Marian Lalewicz (1876–1944). Wzniesiony przy prospekcie Newskim **Dom Handlowy Mertensa (nr 21)** należy do jego najbardziej znanych realizacji w Petersburgu. Lalewicz był także autorem bądź współautorem wielu innych budowli w mieście. Razem z Marianem Peretiatkowiczem zaprojektował na prospekcie Kronwierskim [*Кронверкский пр.*] Dom Urzędów Miejskich, będący dzisiaj siedzibą jednego z instytutów Uniwersytetu Technicznego. W 1918 r. osiadł w Warszawie, gdzie był twórcą między innymi Państwowego Banku Rolnego, gmachu warszawskiej Dyrekcji Kolei Państwowych na Pradze i Państwowego Instytutu Geologicznego przy ul. Wiśniowej.

Sobór Kazański, dzieło Andrieja N. Woronichina (1759–1814) – jedna z najważniejszych świątyń prawosławnych Petersburga została zbudowana na wzór bazyliki św. Piotra w Rzymie. Dał temu poetycki wyraz urodzony w Warszawie rosyjski poeta i prozaik Osip E. Mandelsztam (1891–1938), pisząc:

„Choć nie był Włochem budowniczy,
Lecz Rosjaninem w Rzymie tylko –

Za każdym razem wchodzisz niczym
Ktoś nietutejszy w gąszcz portyków”⁴.

Świątynia będąca pomnikiem „rosyjskiej chwały wojennej 1812 roku” gromadziła trofea nie tylko napoleońskie, lecz także polskie sztandary z bitew powstania listopadowego: Wawra, Ostrołęki i Grochowa. Na placu za soborem Kazańskim w roku 1879 została otwarta **Księgarnia Polska**, którą z czasem przeniesiono na prospekt Włodzimierski [*Владимирский пр.*] 13.

Rzymskokatolicki **kościół św. Katarzyny (nr 32–34)** jest dziełem francuskiego architekta Jeana-Baptiste’a Vallin de la Mothe’a (1729–1800). W przeszłości budynek był nie tylko kościołem-matką dla katolików w całej Rosji, lecz także ważną polską instytucją. Odegrał znaczącą rolę w życiu petersburskiej Polonii. Przy świątyni działały instytucje edukacyjne: dwa gimnazja, męskie i żeńskie, wraz z internatem, oraz od 1884 r. Rzymskokatolickie Towarzystwo Dobroczynności, hojnie wspierane między innymi przez rodzinę Kierbedziów. W 1901 r. polska farmaceutka i działaczka społeczna mgr Antonina Leśniewska (1866–1937) w kamienicy przy kościele (**nr 32**) otworzyła prawdopodobnie pierwszą na świecie Żeńską Aptekę, zatrudniającą wyłącznie kobiety. Ze świątynią związanych było troje Polaków wpisanych w poczet świętych: Zygmunt Szczęsny Feliński (1822–1895), Rafał Kalinowski (1835–1907) i Urszula Ledóchowska (1865–1939). Ostatni przed wojną proboszcz, ks. prałat Konstanty Budkiewicz (1867–1923), został rozstrzelany w podziemiach moskiewskiej Łubianki.

Podziemia świątyni przez sto czterdzieści lat były miejscem ostatniego spoczynku króla Stanisława Augusta (1732–1798), który przeżywszy w Petersburgu jedenaście miesięcy, zmarł w pałacu Marmurowym. Podczas pogrzebu w kościele św. Katarzyny swoją premierę miało *Requiem* Józefa Kozłowskiego (1757–1831), kompozytora i oficera armii carskiej, autora pierwszego hymnu państwowego Rosji *Гром победы раздавайся* [Niech rozbrzmiewa grom zwycięstwa].

Kryptę królewską wyremontowano w latach pięćdziesiątych XX w. w trakcie prowadzonych w kościele prac rekonstrukcyjnych według projektu Polskich Pracowni Konserwacji Zabytków. Umieszczono w niej ocalały fragment płyty inskrypcyjnej, pierwotnie znajdującej się w posadzce transeptu. Później w krypcie urządzono niewielką wystawę poświęconą monarsze.

⁴ O. Mandelsztam, *Na pusty plac skoczywszy zwinnie*, w: tegoż, *Poezje*, Kraków 1983, s. 95.

Zbudowany w latach 1771–1780 **dom I. L. Łazariewa (nr 42)**, związany z cerkwią ormiańską, był jednym z petersburskich adresów znanego działacza państwowego Michaiła M. Sperańskiego (1772–1839). Jego córka, pisarka Jelizawieta M. Frołowa-Bagriejewa, prowadziła tam salon, który odwiedzały petersburskie elity, politycy, uczeni, artyści. Przychodzili: Aleksandr Puszkina, Wasilij Żukowski (1783–1852), ks. Piotr Wiaziemski (1792–1878). Do bywalców należał także Adam Mickiewicz.

Wzniesiony na początku lat siedemdziesiątych XVIII w. dom **nr 44** gruntownie przebudowano w stylu neoklasycystycznym w latach 1908–1910 dla nowego właściciela – **Syberyjskiego Banku Handlowego**. Współautorem przebudowy był Marian Lalewicz. Po remoncie w 2003 r. urządzono tzw. galerię butików – w gmachu oraz przyległym domu stojącym przy pl. Sztuk, na ul. Italiańskiej [*Итальянская ул.*] (Włoskiej) 15, gdzie mieszkała wybitna pianistka i kompozytorka Maria Szymanowska (1789–1831). „Pierwsza fortepianistka Ich Wysokości Cesarzowych” prowadziła tam znany petersburski salon muzyczny. Był to również ważny ośrodek polskiego życia kulturalnego nad Newą.

Pasaż (nr 48), czyli nowoczesna galeria handlowa o długości 180 m, została wybudowana w 1846 r. według projektu polskiego architekta Rudolfa Żelaziewicza (1810–1874). Mieściła kilkadziesiąt sklepów, restauracje, bank, a jednocześnie salę koncertową. W gronie znamienitych artystów występujących w „Pasażu” był Stanisław Moniuszko (1819–1872), o czym świadczy tablica wmurowana w fasadę. Ciekawostką jest, że podczas kolejnej przebudowy gmachu dokonanej w 1900 r. elewację oblicowano piaskowcem ze złóż z okolic Radomska.

Rudolf Żelaziewicz (1811–1874), urodzony w Warszawie, w Petersburgu był profesorem Cesarskiej ASP i autorem wielu zrealizowanych projektów, m.in. dworców wzdłuż linii kolejowej Petersburg – Moskwa, o czym będzie mowa później.

Na początku XIX w. przy prospekcie Newskim wzniesiono według projektu architekta Giacoma Ferrariego (1747–1807) gmach **Dumy Miejskiej (nr 33)** z pięciokątną wieżą. Będąc najwyższym punktem arterii, w latach 1839–1854 wieża służyła jako stacja telegrafu optycznego (inaczej semaforowego) łączącego Sankt Petersburg z Warszawą. Był to najdłuższy taki telegraf na świecie, liczył 1,2 tys. km i 149 stacji. Przesłanie sygnału trwało około 15–20 minut. Stacja początkowa mieściła się na dachu Pałacu Zimowego, a końcowa na warszawskim pałacu Jabłonowskich przy pl. Teatralnym.

W 1862 r. w głównej sali posiedzeń Dumy odbywały się publiczne wykłady w ramach tzw. wolnego uniwersytetu. W gronie prowadzących je profesorów był Włodzimierz Spasowicz (1829–1906), profesor prawa Uniwersytetu Petersburskiego, a przy tym literaturoznawca oraz działacz Polonii petersburskiej i Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności.

W latach 1902–1905 radnym miejskim, a następnie wiceprzewodniczącym petersburskiej Dumy Miejskiej był bliski współpracownik i przyjaciel Spasowicza, Ludomir Dymsha (1860–1915), także prawnik, docent Uniwersytetu Petersburskiego, działacz polityczny i społeczny, poseł do III i IV Dumy Państwowej z guberni siedleckiej, członek Koła Polskiego, jeden z aktywniejszych działaczy petersburskiej Polonii.

W 1785 r. został otwarty **Wielki Gościnny Dwór (nr 35)**, elegancka hala targowa o obwodzie liczącym prawie kilometr. W połowie XIX stulecia od strony prospektu Newskiego, w centralnej części gmachu założył księgarnię Bolesław Maurycy Wolff (1825–1883). Wydawał literaturę piękną, naukową i popularnonaukową z różnych dziedzin. Istotną częścią jego działalności było publikowanie książek polskich, m.in. serii „Skarbczyk Poezji Polskiej”. Księgarnia była miejscem spotkań inteligencji polskiej i rosyjskiej. Stałym jej bywalcem był siostrzeniec Wolffa – Henryk Wieniawski (1835–1880), „król skrzypków”, kompozytor, profesor Konserwatorium Petersburskiego i solista Jego Cesarskiej Wysokości.

Zaokrąglona fasada **Rosyjskiej Biblioteki Narodowej (nr 37)** wyróżnia się w zabudowie Newskiego. Trzonem bogatego księgozbioru stały się bezcenne zasoby warszawskiej Biblioteki Załuskich, wywiezione z Warszawy po klęsce insurekcji kościuszkowskiej. Po powstaniu listopadowym do carskiej biblioteki trafiły zbiory warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Biblioteki Uniwersyteckiej i wielu innych bibliotek. Część zagrabionego księgozbioru wróciła do Polski na mocy traktatu ryskiego. Wśród zwróconych 13 tys. rękopisów były XIV-wieczne *Kazania świętokrzyskie*, najstarszy znany zabytek prozy polskiej, częściowo zachowany na osiemnastu wąskich paskach pergaminu, odkryty przez wybitnego polskiego slawistę prof. Aleksandra Brücknera (1856–1939).

W pobliżu prospektu Newskiego przy ul. Sadowej [*Садовая ул.*] (Ogrodowej), obok pałacu Woroncowa, wzniesiono rzymskokatolicką **kaplicę Maltańską** pw. św. Jana Chrzciciela. Jej poświęcenia dokonał 17 czerwca 1800 r. metropolita mohylewski abp Stanisław Bohusz-Siestrzeńcewicz (1731–1826). Z czasem kaplica Zakonu Kawalerów

Maltańskich stała się powszechnie dostępną świątynią katolicką i odegrała znaczącą rolę w życiu petersburskiej Polonii. Świątowano w niej ważne rocznice narodowe, np. w październiku 1917 r. stulecie śmierci Tadeusza Kościuszki. Jej podziemia były miejscem spotkań studentów Uniwersytetu Petersburskiego zrzeszonych w Korporacji Akademickiej „Sarmatia”, założonej w Petersburgu 8 maja 1908 r., nawiązującej do tradycji filomackiej. W okresie międzywojennym „Sarmatia” wznowiła działalność na Politechnice Warszawskiej i istnieje do dziś.

Gmach **Teatru Aleksandryjskiego**, będący częścią dużego założenia klasycystycznego Carla Rossiego, był siedzibą pierwszego stałego, zawodowego teatru w Rosji. Odbyły się w nim prapremiery niemal wszystkich najważniejszych dramatów rosyjskich: *Maskarady* Lermontowa, *Rewizora* Gogola, *Mewy* Czechowa. W 1846 r. dyrektorem teatralnej orkiestry został polski kompozytor i dyrygent Wiktor Każyński (1812–1867). Chociaż miał niemały dorobek kompozytorski, to z jego utworów najbardziej znana jest melodia do słów Władysława Syrokomli (1823–1862) *Wlazł kotek na płotek*.

Obecnie tą jedną z najważniejszych scen dramatycznych Rosji kieruje Walerij Fokin, który współpracuje z wieloma polskimi scenami, niejednokrotnie inspirował się Teatrem Laboratorium Jerzego Grotowskiego, reżyserował klasykę rosyjską w Krakowie, Łodzi, Opolu i we Wrocławiu, zapraszał do współpracy polskich twórców.

Wytworny **sklep braci Jelisiejewów (nr 56)**, zbudowany w latach 1902–1903 na rogu Małej Sadowej [*Мала Садовая ул.*], z rzeźbionymi alegoriami Handlu, Przemysłu, Nauki i Sztuki na fasadach, utrzymany jest w stylu art nouveau. W zachowanym do dziś wnętrzu oferuje szeroki wybór luksusowych artykułów spożywczych. Autorem przebudowy gmachu, mieszczącego także teatr, był wybitny architekt, historyk architektury i pedagog o polskich korzeniach Gawriił (Gabriel) W. Baranowski (1860–1920). Ten „nadworny” architekt dynastii kupców Jelisiejewów ma ponadto w dorobku świątynię buddyjską na prospekcie Primorskim [*Приморский пр.*], siedzibę Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego (zaulek Griwcowa [*пер. Гривцова*] 10), a także monumentalną publikację *Архитектурная энциклопедия второй половины XIX века* [Encyklopedia architektury drugiej połowy XIX wieku].

Pałac Aniczkowski (nr 39) jest usytuowany wyjątkowo bokiem do Newskiego, a główną fasadą do Fontanki, która niegdyś stanowiła naturalną granicę miasta. Można było od niej podpłynąć specjalnie przekopanym kanałem do samego wejścia. Kilka razy

przebudowywany, od 1817 r. służył jako rezydencja kolejnych następców tronu. Niejednokrotnie występował w charakterze prezentu ślubnego. To w nim car Mikołaj I (1796–1855) urządzał słynne bale, których ozdobą była żona Puszkina Natalia Nikołajewna (1812–1863).

W maju–czerwcu 1918 r. w pałacu Aniczkowskiem odbyła się Wystawa Dzieł Sztuki Artystów Polskich na rzecz Macierzy Szkolnej, mająca wesprzeć finansowo polskie szkoły w Piotrogradzie. Pokazano blisko pięćset obrazów, rzeźb i rysunków. Wystawie towarzyszyły tzw. wieczory polskie, na które złożyły się odczyty, koncerty poetyckie i muzyczne, a także kiermasz i aukcja dzieł sztuki.

Jednym z artystów prezentujących swoje prace był mało wówczas znany Stanisław Ignacy Witkiewicz (1885–1939), który od 1914 r. przebywał w Petersburgu, gdzie służył w elitarnym Pawłowskim Pułku Lejbgwardii. Był uczestnikiem I wojny światowej, a także świadkiem rewolucji lutowej i przewrotu bolszewickiego, co niewątpliwie miało wpływ na jego późniejszą twórczość literacką.

W podwórku kamienicy **pod nr. 72** na początku XX stulecia zbudowany został **teatr „Cristal Palace”**. Jego solistką była primadonna operetki warszawskiej Wiktoria Kawecka (1875–1929), która wielokrotnie występowała w Petersburgu, by w 1910 r. na stałe przenieść się nad Newę.

W narożnej kamienicy czynszowej **nr 78**, znanej jako dom kupca A. M. Tupikowa, w latach 1915–1918 jedną z siedzib miało Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny, powstałe w sierpniu 1914 r. Jego pierwotna nazwa „Towarzystwo pomocy biednym rodzinom Polaków uczestniczących w wojnie oraz zubożałej przez wojnę ludności polskiej” dobrze charakteryzuje cel przyświecający organizacji. Pracami kierowali między innymi ks. Konstanty Budkiewicz (1867–1923), Bolesław Jałowiecki (1843–1918), ks. Antoni Malecki (1861–1935), Leon Petrażycki (1867–1931) i Stanisław Ptaszycki (1853–1933).

Jesienią 1914 r. w ramach akcji charytatywnej „Piotrogród – Polsce” na rogu prospektów Newskiego i Litiejnego [*Литейный пр.*] zbierania darów podjęli się jako wolontariusze aktorzy teatrów imperatorskich.

Dom kupca Diernowa (nr 80) został przebudowany w latach 1913–1914 przez Mariana Lalewicza, który podwyższył go o dwa piętra i mansardę, a w podwórku postawił oficynę dla kinoteatru „Parisiana”, noszącego od 1919 r. po lata dziewięćdziesiąte nazwę „Październik”.

W XVIII stuleciu dla senatora Piotra Trubieckiego wzniesiono trzypiętrowy kamienny **pałac (nr 86)**, któremu w początkach XIX w. nadano formy klasycystyczne. Kolejnej przebudowy dokonano w 1835 r. dla nowego właściciela – hr. Władysława Grzegorza Branickiego (1783–1843), rosyjskiego generała i senatora, syna targowiczana hetmana Franciszka Ksawerego (ok. 1730–1819) i Aleksandry von Engelhardt (1754–1838), uważanej za nieślubną córkę Katarzyny II. Dla Cesarstwa Rosyjskiego Branicki zasłużył się zarówno podczas kampanii napoleońskiej w latach 1812–1813, jak i w 1830 r., kiedy to zdecydowanie potępił powstanie listopadowe. Za zasługi dla imperium w maju 1831 r. został senatorem i kawalerem Orderu św. Anny. Dziesięć lat później otrzymał Order Orła Białego. Przy tym ponoć przez całe życie czuł się Polakiem i tego nie taił. Zmarł w Warszawie.

Fronton jego petersburskiej siedziby ozdobiony był herbem Branickich – Korczak (do dziś zachowała się tarcza herbowa). Na początku XX w. pałac mieścił Klub Obywateli Ziemskich, a obecnie Dom Aktora im. Konstantego S. Stanisławskiego.

Dworzec Moskiewski (d. Nikołajewski) przy **pl. Powstania** zbudowano w związku z uruchomieniem w 1851 r. drogi żelaznej na trasie Petersburg – Moskwa. Współtwórcą gmachu, zaprojektowanego przez wybitnego architekta Konstantina A. Thona (1794–1881), był Rudolf Żelaziewicz. Architektura reprezentacyjnego gmachu z wieżyczką zegarową, przypominającego zachodnioeuropejski ratusz, nawiązuje do form włoskiego renesansu.

Wśród architektów nadzorujących budowę kolei petersbursko-moskiewskiej byli także: Antoni Klewarczyński (1844–1902), absolwent Cesarskiej ASP i akademik architektury, oraz Ksawery Skarżyński *vel* Skórzyński (1819–1875), warszawiak z urodzenia i wykładowca tejże uczelni.

Prospekt Newski, począwszy od pl. Powstania noszący nazwę Staronewskiego, zamyka **Aleksandro-Niewskaja ławra** – męski monaster pw. Przenajświętszej Trójcy i św. Aleksandra Newskiego wybudowany dla upamiętnienia zwycięstwa księcia nowogrodzkiego Aleksandra nad Szwedami. Na początku XX w. architektem ławry był Polak z pochodzenia Lew Szyszko (1872–1943), architekt, uczyony i pedagog, absolwent i wykładowca Instytutu Inżynierów Cywilnych, w latach 1917–1920 rektor Instytutu Technologicznego, autor projektu pierwszego w Rosji krytego basenu (Petersburg, ul. Prawdy [*Правды ул.*] 11).

Na znajdującym się przy ławrze cmentarzu Tichwińskim, nazywanym Nekropolią Mistrzów Sztuki, ponieważ spoczywają na nim między innymi Piotr I. Czajkowski (1840–1893), Fiodor M. Dostojewski (1821-1881) i Nikołaj A. Rimski-Korsakow (1844–1908), we wrześniu 2010 r. postawiono symboliczny pomnik-nagrobek Marii Szymanowskiej, autorstwa znanego petersburskiego rzeźbiarza i architekta Wiaczesława Buchajewa.

Spacer po prospekcie Newskim pokazuje, jak wiele petersburskich adresów jest po części adresami polskimi. Ten z konieczności skrótowy przegląd polskich śladów na jednej tylko, choćby i centralnej ulicy uzmysławia skalę i wielostronność obecności Polaków w dziejach metropolii nad Newą, ich znaczący wkład zarówno w życie duchowe, jak i substancję materialną „północnej stolicy” Rosji.